

Питання шевченкознавства

Микола Жулинський

УДК 801.6: 821.161.2–1.09 Шевченко

АПОСТОЛЬСЬКА МІСІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА ІДЕАЛИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЄДНОСТІ

У статті йдеться про самоусвідомлення Т. Шевченком своєї апостольської місії, що полягала в оприявленні духу, почувань, сподівань рідного народу українською мовою, у поширенні освіти, в обстоюванні повалення поміщицької влади, необхідності національної та соціальної революції в ім'я незалежності України. Висвітлюється діяльність Кирило-Мефодіївського братства та його ідеологія в контексті європейського національного руху, зокрема слов'янського. Розглядаються особливості італійського, польського та українського месіанізму.

Ключові слова: апостольська місія, державність, Кирило-Мефодіївське братство, націоналізм, месіанізм, мовна самоідентифікація, національно-визвольний рух, революція, слов'янська солідарність, християнство.

Mykola Zhulynsky. Taras Shevchenko's apostolic mission and the ideals of Slavic unity

The article deals with Taras Shevchenko's realization of his apostolic mission which consisted in the articulation of the strivings, feelings and aspirations of his native people in Ukrainian, in the spreading of education, as well as in his advocacy of overthrowing the power of the landlords and of the national and social revolution in the name of Ukraine's independence. The author sheds light on the activities of the Brotherhood of Saints Cyril and Methodius fellowship and its ideology in the context of European nationalist movement, in particular the Slavic one. The paper also dwells on the peculiarities of Italian, Polish and Ukrainian messianism.

Key words: apostolic mission, statehood, the Brotherhood of Saints Cyril and Methodius, nationalism, messianism, identification through language, national liberation movement, revolution, Slavic solidarity, Christianity.

*І день іде, і ніч іде,
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки?
Тарас Шевченко*

Здавалося б, усе ясно. Шевченко вимріює прихід духовного провідника нації – “апостола правди і науки”. До кого спрямоване це звернення? Яким уявляв Шевченко цього апостола правди і науки та яку місію він мав би здійснювати? Та й сам Шевченко усвідомлював своє духовне покликання і намагався великим словом вістити велику правду. Ще за життя поета-страдника сприймали як апостола правди, духовного провідника уярмленого народу. Так, В. Білозерський у листі до М. Гулака від 1 травня 1846 р. зараховує автора поеми “Іван Гус” до плеяди пророків і геніїв: “Вчера был у меня Иван Як[овлевич] П[осожденко] и сказал, что Ш[евченко] написал новую поэму “Иоанн Гусс”. Я поневоле приятно призадумался над тем, какого гениального человека мы имеем в Тарасе Гр[игорьевиче], ибо только гений посредством одного глубокого чувства, способен угадывать потребности народа и даже целого века, к чему не приведут никакая наука, ни знания, без огня поэтического и вместе религиозного. Как бы я желал, чтобы перевод псалмов заключал в себе и свидетельство истинно благого настроения души нашего Кобзаря! Тогда бы

новый неиссякаемый ключ жизни освежил нашу словесность и утвердил бы ее на верных основаниях” [13, 105].

Василь Білозерський вловив у поемі “Єретик”, або “Іван Гус”, яку Шевченко згодом присвятить “славному П.І. Шафарикові”, пророче покликання поета, профетичні лейтмотиви, відлуння яких “почуємо” у “Книгах битія українського народу” (“...Встане Слав’янщина. І збудить її Україна”), а особливо в поемі “Тризна”, у плачі пророка Єремії, яким розпочинається славетний альбом “Три літа”, у седневській передмові до “другого Кобзаря”.

Уже тоді, у березні 1847 р., задовго до поетичного “очікування” приходу “апостола правда і науки”, коли в Седневі “велика туга опосіла” його душу, Шевченко обстоює назрілу потребу й необхідність оприявлення духу, настроїв, почувань і сподівань рідного народу своєю, народною, українською мовою. І саме в цьому він передусім убачає свою апостольську місію.

Вірш “І день іде, і ніч іде” поет написав за рік до своєї смерті. Писав, наче передчуваючи свій передчасний відхід за межі земного життя та замислюючись над тим, хто далі візьме на себе апостольську місію нести в темний народ світло істини.

Написав Шевченко цього вірша у листопаді 1860 р., а перед тим у вересні подав на виставку в Петербурзькій академії п’ять офортів і автопортрет, намальований олійними фарбами. Цей портрет він замірився розіграти в лотерею, кошти від якої мали б піти на видання дешевої української абетки. Придбала автопортрет Шевченка невістка імператора, Олена Павлівна, – колишня вюртембурзька принцеса Фредеріка Шарлотта Марія, яка володіла в селі Карпівка Полтавської губернії маєтком. Саме завдяки коштам цієї принцеси, яка, до речі, внесла більшу частину грошей, коли розігрувався в лотерею портрет В. Жуковського задля викупу Тараса Шевченка із кріпацтва, і вдалося поетові видати свою останню прижиттєву книжку – “Букварь Южнорусский”.

У листі до Михайла Чалого від 4 січня 1861 р. Шевченко повідомляє: “Посилаю вам на показ 10 екз[емплярів] мого “Букваря”, а из конторы транспортов вы получите 1000 экз[емплярів]. Добре було б, якби можна розпустить його по уездных та по сельських школах. Та вже що хочете, те і робить з ним, а як Бог поможе, зберете за його гроші, то положіть їх в касу ваших воскресних школ...”

Думка єсть за “Букварем” напечатать лічку (арифметику) – і ціни, і величини такої ж, як і “Букварь”. За лічбою – етнографію і географію в 5 копійок. А історію, тільки нашу, може, вбгао в 10 копійок. Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося” [26, 216-217].

Що ж це за “мале діло”, над яким так клопочеться хворий поет? Це поширення серед українського народу освіти. Підготовлений ним буквар для недільних шкіл, у яких навчалися діти кріпаків, робітників, ремісників, а відкривалися вони при фабриках і заводах, церквах і костелах, мав виконати ту просвітницьку місію, що її визначили члени Кирило-Мефодіївського братства.

Головною ідеєю та метою діяльності братства було духовне й політичне об’єднання слов’ян за умови, що кожен народ у цьому Слов’янському союзі матиме свою незалежність. Управління, законодавство, право власності та освіта в усіх слов’ян буде ґрунтуватися “на святій релігії господа нашого Ісуса Христа”. А головною умовою участі в управлінні цим об’єднанням повинні бути освіта і чиста мораль.

Задля поширення цих ідей члени братства зобов’язувалися під покровительством святих просвітителів слов’янства Кирила і Мефодія повсюдно поширювати знання, сприяти розвитку літератури, виховувати молоде покоління під впливом євангельських правил любові, терпимості та милосердя [13, 150-152].

Кирило-мефодіївці, в їх числі й Шевченко, сповідували ті ж ідеї та ідеали, якими наснажували себе європейські борці за визволення своїх народів від деспотичних режимів. Не виключаючи як революційно-визвольної боротьби, так і, у разі необхідності, пролиття крові заради визволення вітчизни, європейські національні провідники закликали до духовного самовдосконалення людини шляхом внутрішньої праці над собою, поширювали і плекали християнську систему цінностей, євангельські ідеали любові, злагоди і смирення.

Європейський національний рух, передусім діяльність польських таємних організацій в Королівстві Польському, Україні та Литві, стимулював зародження українських визвольних змагань. Особливого поширення в Україні набула Конфедерація польського народу, одним із чільних організаторів і керівників якої був емісар “Молодої Польщі” Шимон Конарський. Створена 1805 р., ця організація активно працювала на Волині й Литві, нарощувала число своїх членів, а їх кількість сягала понад 3 тисяч, серед яких було чимало українців. Так, у Київському університеті існувала таємна організація Конфедерації польського народу, членами якої були українці Чорний, Корсак, Неміра та ін. [11, 323]. Після її викриття Київський університет у 1840 р. був на рік закритий, а всіх його студентів було виключено без права поновлення.

Якщо говорити про першопричини й початки зародження українських визвольних змагань, то варто передусім наголосити на ролі і значенні Братства Кирила і Мефодія як першої української політичної організації. До створення в 1845 р. цього братства українці брали участь у польських таємних організаціях, які прагнули підняти на теренах Королівства Польського, України й Литви “народну революцію” заради “народного визволення”.

Але не тільки польський радикальний національний рух мав особливий вплив на зародження українських визвольних змагань на Правобережній Україні. Ідеї слов'янської федерації, свободи та братерської єдності всіх слов'янських народів поширювалися декабристськими товариствами. Південним, Об'єднаних слов'ян у Новограді-Волинському, а також Польським таємним патріотичним товариством, яке мало широку, розпросторену на Європу сітку своїх організацій. Найбільше число членів цього товариства було у Волинській губернії, а в Житомирі містилася управа організацій Волинської, Київської і Подільської губерній [9, 151].

У Галичині активно діяло товариство “Співдружність польського народу”, яке відпочкувалося від “Молодої Польщі” і швидко розпросторило свою конспіративну роботу на Волинь, Поділля, Київщину. Головною метою діяльності товариства “Співдружність польського народу” була підготовка народного повстання та організація партизанської боротьби. Члени “Співдружності”, як і патріоти “Молодої Італії”, “Молодої Європи”, особливого значення надавали “пробудженню і піднесенню в народі моральної сили”, проповідуванню прав народних, наголошенню на визначальному факторі визвольної боротьби – революції, що здійснюється народом для народу.

Кирило-мефодіївці не могли не знати, що ці ідеї захоплено сприймалися польською і українською молоддю, яка навчалася в гімназіях Києва, Вінниці, Немирова, Рівного, Клевані, Житомира. Керівний центр волинського відгалуження товариства “Співдружність польського народу” містився у Кременці, нелегальні групи діяли в Луцькому, Житомирському, Дубненському, Володимирському повітах. Польські підпільні діячі намагалися своєю пропагандою розворушити настрої селян, переконати їх, що мета товариства “Співдружність” – здобуття свободи, рівності, братерства, утвердження такого світопорядку, коли люди всіх націй будуть братами між собою і заживуть “як одна родина і велике єдине братство”. Та переважна частина свідомих українців

не вельми охоче приставала до кола польських радикалів, головною метою яких було відновлення Польської держави завдяки соціальной революції, шляхом всенародного повстання. Далеко не з повною довірою сприймалися обіцянки скасувати привілеї і стани, ліквідувати панщину та наділити селян землею і демократичними правами. Не викликали особливих сподівань й запевнення ініціаторів загальнонаціонального повстання, що після переможної революції не буде жодної різниці між шляхтою і селянином, усі будуть братами, синами єдиної матері Вітчизни, звісно, відновленої Речі Посполитої, та одного Отця Бога на небі.

Виникнення першої української політичної організації, Кирило-Мефодіївського братства, відбулося під впливом європейської суспільно-політичної думки, яка формувалася на принципах єднання політичних, соціальних, моральних і релігійних уявлень і засад. Чи не тому царська поліція називала офіційно товариство “Украино-славянское общество”. Визначали зміст програм і концептуальні орієнтири діяльності європейських національних визвольних змагань ідеї християнського соціалізму та гегелівські теорії світового порядку. Втім, німецький філософ, який відводив для німецької нації особливу роль у світовій історії, не зараховував слов'янські народи до обраних народів, не вважав їх “історичними”, проте це не завадило італійцю Дж. Мадзіні, поляку А. Міцкевичу, та іншим представникам польського месіанізму – К. Ліберту, Ю. Голуховському, В. Лютославському, Б.-Ф. Трентовському, А. Товянському, як і українським кирило-мефодіївцям, – утверджувати право своїх народів на апостольську місію в боротьбі з монархічною тиранією. Так, провісник об'єднаної Європи Дж. Мадзіні, який очолив рух за об'єднання і створення єдиної незалежної Італії, у статті “Братерство народів” (1832 р.) писав: “Італійці першими скидають феодалне ярмо, і в Європі постає вільне народне начало”.

Дж. Мадзіні намагався вселити в суспільну свідомість італійців, розділених Віденським конгресом 1815 р. на 9 держав, віру в необхідність та історичну неминучість створення незалежної соборної Італії, бо вважав, що “Італія, повставши, стане ініціатором нового життя, нового могутнього єднання всіх націй Європи” [цит. за: 4, 164].

Тоді як Т. Шевченко разом зі своїми друзями, молодими вченими і письменниками М. Костомаровим, М. Гулаком, В. Білозерським, Г. Андрузьким, О. Марковичем, О. Навроцьким та ін., роздумують над месійним покликанням України (“І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина...”), будитель і поборник свободи європейських народів Джузеппе Мадзіні, творець визвольної організації нового типу “Молода Італія” буде переконувати пригноблені монархіями народи, що відроджена Італія підніме пригноблених європейців задля могутнього об'єднання націй Європи.

Месійне покликання свого народу обстоював А. Міцкевич, який уявляв Польщу як Христа народів, і Ю. Словацький, який бачив майбутнє Польщі в символічному образі швейцарського національного героя А. Вінкельєрда, котрий пожертвував собою заради перемоги швейцарців над військом Леопольда Австрійського (Польща як Вінкельєрид народів).

Молоді європейські борці проти абсолютизму, творці міжнародної демократичної організації “Молода Європа”, фундаторами якої стали “Молода Італія”, “Молода Польща”, “Молода Німеччина”, згодом і “Молода Швейцарія”, бачили майбутнє своїх націй у “священному союзі народів”, у “Сполучених Штатах Європи”, але розуміли, що варто нести в народи велику силу слова – освітою оновлювати суспільство, піднімати “занепалу нині

мораль”, пробуджувати “почуття обов’язку в серцях людей”. Ідея “культурного націоналізму” Й. Гердера, в якій першорядного значення надавалося мові як необхідному засобу комунікації та “головній людській потребі”, відлунювала в головах Дж. Мадзіні та його прибічників. Ідеал вільної батьківщини і національне піднесення – ось шлях слов’янських народів до їх перетворення в нації.

У тому ж 1832 р., коли енергійний італієць, перебуваючи на нелегальному становищі у Франції, перетворював братство “Молода Італія” на загальнонаціональну політичну організацію, А. Міцкевич видає у Парижі “Книгу польського народу і польського паломництва” – своєрідний політичний молитовник, величаву маніфестацію польського національного месіанізму. Ідеї месіанства, згідно з якими Польща за Божим повелінням, за волею Провидіння очолить жертвну боротьбу за визволення європейських народів від деспотизму, стимулювали творчу енергію польських поетів-романтиків А. Міцкевича, Ю. Словацького, З. Красінського, С. Гоцинського, Ю.-Б. Залеського та ін. Нові суспільно-політичні ідеї, які зароджувалися в Європі та підхоплювалися польською еміграцією, запліднювали культурно-інтелектуальну діяльність і літературно-мистецьку творчість на всіх землях колишньої Речі Посполитої, до складу якої входили Литва, Білорусь і Україна.

Проте суспільно-політичний імператив, перетворення кожного уярмленого монархічною деспотією європейського народу в єдину, незалежну, суверенну “націю” (Мадзіні), рівноправну в сім’ї братерських народів Європи, не розглядався польськими політичними та інтелектуально-культурними колами під кутом зору підтримки незалежницьких устремлінь українців, литовців, білорусів. Польська національна історіографія трактувала історію українського народу як органічну частину історії Польщі, аргументуючи це тим, що Україна-Русь добровільно ввійшла в добу правління Ягелонів через Велике Князівство Литовське, а згодом через Люблінську унію до Речі Посполитої. Так, один із керівників Союзу вільних поляків, завданням якого було повалення тиранії і деспотизму і здобуття незалежності Польщі внаслідок європейської революції, Мауріці Мохнацький у виданій 1834 р. двотомній праці “Повстання польської нації в 1830 і 1831 рр.” наголошував: “Польща була республікою коронних, литовських і руських земель. В іншій формі її не розуміємо й сьогодні! Здобути, тобто повернути Литву і Русь, передбачає кожне повстання над Віслою. Народ з правого і лівого берега цієї ріки є найбільш польський, має в собі найбільше революційної стихії; на Литві і на Русі шляхта” [11, 302]. Визначальним концептом польської національної ідеології було відновлення Польської держави в кордонах 1772 р.

Т. Шевченко, як і його колеги, передусім М. Костомаров і П. Куліш, критично сприймали постулати польської історіографії, які акцентували на претензії Речі Посполитої на спадщину України-Русі, а отже, на історичній зумовленості перебування українських земель у складі відродженої Польської держави. Польські мислителі та митці із особливим пієтетом згадували минуле Польщі як великої європейської держави, про те, як свого часу Україна-Русь стала частиною Великого Князівства Литовського. Болісно вражав національну свідомість польських інтелектуалів агресивний поділ їхньої території сусідніми державами. Водночас постійно стверджувалася ними належність українських земель до складу Речі Посполитої. Відверто й наполегливо польська інтелектуальна еліта, за рідкісними винятками, обстоювала позицію, що майбутня Польська держава повинна мати у своїх межах Україну, принаймні Правобережну, і ця відроджена, оновлена Річ Посполита забезпечить релігійний мир та національну толерантність. Більше того, майбутня Річ Посполита засвідчить воскресіння польського народу як богообраного народу,

історичною місією якого є відродження справжньої християнської держави, яка поєднає в мирі і злагоді всі етноси й цим відкриє шлях до духовного й морального відродження всіх християнських народів.

Польський месіанізм яскраво виявився в польській романтичній поезії. Духовне життя поляків стимулювалося твореними зазвичай на еміграції та нелегально переданими на польські землі літературою і мистецтвом. Особливо популярністю користувалася політична й наукова публіцистика, вплив якої на формування протестних суспільних настроїв був величезний. Разом із поезією, літературою і мистецтвом публіцистика формувала нову національну ідеологію, в основі якої лежали ідеї патріотизму, жертвності в ім'я визволення польського народу від деспотичних режимів, передусім російського самодержавного гніту, і встановлення справедливого устрою як у незалежній Польщі, так і в інших країнах Європи. Особливу місію мали виконати, за волею Провидіння, Польща і богообраний польський народ. Цю ідею найбільш виразно висловив і обґрунтував А. Міцкевич. У цьому маніфесті польського месіанізму під назвою “Книга польського народу і польського пілігримства”, який був майстерно стилізований під біблійне сказання, А. Міцкевич розгорнув страдницький шлях рідного народу після втрати незалежності та заповів готувати визвольну війну в ім'я свободи Польщі та підневільних європейських народів.

Як і майбутня Річ Посполита мала державно здійснитися в кордонах 1772 р., так і польська нація як державна спільнота обов'язково повинна включати в себе усі етноси, які перебували в Першій Речі Посполитій. Це українці, литовці, білоруси, євреї, які мали бути залучені до визвольної боротьби польського народу проти тиранії і деспотизму заради відбудови Польської держави.

В особі кирило-мефодіївців на українському політичному горизонті з'являлася нова духовна аристократія, нова національна еліта як носій національної культури і самосвідомості. За прикладом польської політичної та інтелектуальної еліти кирило-мефодіївці розробляють концепцію українського месіанізму, в основу якої ляже біблійно-християнські пізнання-пророцтва та історіософські судження про долю та місію України.

Не випадково сучасний дослідник націоналізму Б. Андерсон визначив Кирило-Мефодіївське братство як “першу українську націоналістичну організацію” [1, 99], яка ставила за мету відкрити своєму народові смисложиттєві орієнтири, становлення і розвиток, власну долю і призначення як самобутньої національної спільноти.

Перебуваючи в таборі ДіПі (для переміщених осіб), один з організаторів МУРу (Мистецький Український Рух) Ю. Лаврінченко у статті “До сторіччя заснування Кирило-Мефодіївського товариства (1846–1946)”, яку він опублікував під псевдонімом Ю. Дивнич у журналі “Звено”, наголосив, що “це була перша новочасна організація української інтелігенції, яка досить добре зрозуміла свої завдання. Не партія, не група змовників, не масонська ложа містичного мрійництва. Це мало бути схоже на якийсь елітарний бойовий загін чи орден, який досконалив себе не для самоізоляції, а для творення самостійної української культури й ідеології, що мала б стати зброєю всього народу і душею визвольного всенародного руху. Стиль і обдарованість тих людей, їх незрівняна морально-ідейна чистота, ентузіазм і розмах, дерзання і творча експансія, їх революційно-лицарська непримиренність до пануючої соціально-політичної системи – були запорукою успіху. Специфічне своє завдання забезпечити духову революцію і духове самовизначення України ці романтики поєднали і міцно зв'язали з головною мрією найбільшої частини народу – з селянським прагненням повалити кріпацький лад” [12, 44].

В уяві братчиків, в їхніх прогностичних візіях поставав майже ідеальний образ сім'ї слов'янських народів і цей майбутній союз європейських націй набував рис федеративного націоналізму. Хоча у програмному документі кирило-мефодіївців “Книги битія українського народу”, який був уперше оприлюднений П. Зайцевим 1918 р., не функціонував термін “національна держава”, проте чітко передбачалося, що до складу майбутньої федерації ввійдуть слов'янські християнські народи як окремі державні утворення. Певною мірою історіософська концепція “Книг битія українського народу” була спрямована проти претензій поляків на монопольну місію бути провідником інших європейських народів в їхній боротьбі за свободу і незалежність. Цю історичну місію визволення слов'янських народів від тиранії і деспотизму творці ідей, закладених у “Книгах битія українського народу”, покладають на український народ. Саме він, український народ, який сповідує Господню заповідь, що “нема свободи без віри Христової”, обраний Богом для порятунку світу, для утвердження свободи, рівності та істинної християнської віри. І хоча Україну обманювали, гнобили, намагалися впокорити і поляки, і москалі, все ж таки їм не судилося, стверджують “Книги битія...”, викоринити могутній дух волі українського козацтва. Україна жива, вона є і буде носієм християнської свободи та рівності. Україна підніметься й озветься до всіх слов'ян-братів своїх по вірі, які почують голос свободи й поєднаються заради визволення від тиранії, виборення соціальної справедливості та станової рівності.

Отже, українські інтелектуали вже замислювалися над шляхами здобуття свободи для власного народу, який сприймався як культурна і мовна спільнота, об'єднана історичним походженням та єдиною національною територією. Не випадково у програмних документах Кирило-Мефодіївського братства засвідчена ідея єдності українських земель та майбутнього возз'єднання всіх українських територій, передусім Правобережжя і Лівобережжя з наступним приєднанням української Східної Галичини. Бо Україна колись була єдиною, поки ляхи і москалі не “роздерли її пополам, по ліву сторону Дніпра москал[еві], по праву – ляхові.

І билась Україна літ п'ятдесят, а єсть се святішая і славнішая борба за свободу, яка коли-небудь була на світі, а розділ України єсть саме негодне діло, яке колись було на світі” [13, 257].

Українці не могли змиритися із претензіями тих же поляків, не кажучи вже про росіян, на певні частини їхніх земель. Про вирішення цих територіальних конфліктів мирним шляхом годі було сподіватися, тому єдиним засобом набуття свободи для свого народу на історичній території була національно-визвольна боротьба.

Шевченко був чи не найрадикальнішим серед кирило-мефодіївців, обстоюючи необхідність повалення самодержавно-поміщицької влади. Тільки національна і соціальна революція здатна визволити український народ від колоніального гніту деспотичної Росії – ця позиція Тараса Шевченка була відома не тільки його найближчим друзям і колегам ще до заслання і під час перебування у степу безкрайнім за Уралом. Польський політичний засланець, солдат Оренбурзького корпусу Максиміліян Ятовт (літературний псевдонім Якуб Гордон) після бесід із Шевченком у жовтні 1850 р. зробив такий висновок: “Незалежна Україна була метою його мрій, революція прагненням; можна б сказати, що він дивився на світ крізь червоні окуляри” [цит. за: 18, 64].

Утім Т. Шевченко ніде не заявляв свого ставлення до інституту держави, не висловлював самої ідеї державності, але як поету-історіософу ідея національної державності не була далекою. Як стверджує Юрій Барабаш, “навпаки, до поетичної концепції Шевченкової історіософії вона входить питомою

складовою, і дивно припустити, що могло би бути інакше, що, звертаючись до минувшини України, поет обминув би, наприклад, мотив Гетьманщини, і то маючи на увазі не так (у кожному разі, не тільки) територіальну одиницю (Лівобережжя з Києвом), як автономне політичне утворення з ознаками самостійності й національної державності” [2, 76].

Підтвердження цьому – свідчення його друзів, колег, знайомих. Адже Шевченко не крився зі своїми антимонархічними поглядами, навпаки, закликав до національної та соціальної революції в ім'я свободи й незалежності України: “В своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля” (“І мертвим, і живим...”). Принаймні ратував за відродження “Гетьманщини святої”, власної, хай автономної козацької республіки, проте відмінної у плані соціальному (з “вольними селами”, без поміщицької неволи) від кріпосницької Росії.

Так, член Кирило-Мефодіївського братства Г. Андрузький у присутності Т. Шевченка під час допиту в III Відділенні 15 травня 1847 р. наголосив на рішучій, незмирливій позиції поета в оцінці російського монархічного режиму (“он всех монархистов называл подлецами”), обстоював виборення вільної України на зразок Гетьманської держави – ставив за мету “восстановить Гетьманщину, если возможно, отдельно, а если нельзя, то в Славянщине”, вимагав від “братчиків” діяти енергійно (“побуждал к большой деятельности” [14, 329]), закликав брати приклад із національно-визвольних змагань інших народів.

Відомо, що Шевченко прихильно ставився до антимонархічних революцій у Франції, до національно-визвольних повстань чехів, поляків, кавказьких народів, мислив тими ж новими демократичними ідеалами, які виношувалися і поширювалися в європейському світі. Утім такі поняття, як “нація”, “національна держава”, “національна свідомість”, не входили тоді, у часи Шевченка, до політичного лексикону в Російській імперії. Проте в Європі “до революції 1848–49 рр. у національному русі розмови точилися про національну єдність і національну церкву, національну свідомість, національні почуття й національне вчення, національну любов і національну ненависть. І ще багато інших словосполучень народжувалося з новим основним поняттям “нація” [16, 160].

У добу революцій 1848 р. досягнення повноти свободи для свого народу вбачалося революційними провідниками в національній державі. Нові національно-державні утворення з'являлися завдяки формуванню національної самосвідомості, творенню солідарної спільноти на основі усвідомленого її членами історичного походження, завдяки розвитку й збагаченню національної культури, рідної мови, звичаїв, традицій. Особливу роль у становленні суверенних держав відігравала мовна національна самоідентифікація, що особливо сприяло національному самоусвідомленню та самоствердженню. Це закономірно виводило думки, настрої, почуття на рівень політичної боротьби – боротьби за звільнення від деспотії і виборення свободи, незалежності. Отже, національні держави народжувалися передусім завдяки культурній і мовній ідентифікації членів спільноти, поєднаній історичним походженням з одної землі, традиціями, територією. Як узагальнює Іван Дзюба, “в історії Європи майже всі народи пройшли етап, коли доводилося боротися за перетворення народної розмовної мови на літературну національну, і ця боротьба за рідну мову ототожнювалася з боротьбою за вітчизну, за народ, за поступ, за своє життя” [8, 126].

Етнічна і національна самосвідомість Т. Шевченка зобов'язувала поета до мовного самовизначення. І він цей вибір здійснив, усвідомлюючи свою місію виразника страждань, дум, сподівань певної національної спільноти – українського народу.

“Весна народів” 1848 р. відкрила шлях слов’янам до націєтворення, мова як визначальний фактор культурного розвитку відіграла у процесі формування національної свідомості особливу роль. Важливе значення для національного відродження, утвердження національної літературної мови, розвитку освіти рідною мовою, для мовної єдності народу взагалі мала народна поетична творчість. Слов’янські просвітителі-романтики, до голосу яких прислухався Т. Шевченко, а це передусім серб В. Караджич, чехи і словаки П. Шафарик, Ян Коллар, В. Ганка, Й. Добровський, Й. Юнгман, Л. Штур, поляки Й. Лелевель, А. Міцкевич, Ю. Словацький, З. Красінський, словенці Ф. Міклошич, В. Копітар, хорвати В. Ягич, П. Прерадович, Л. Гай, відродженням і поширенням рідної мови, розвитком національної освіти і літератури, утвердженням народної культури як основи національності, поширенням народної поезії і народної мови дали могутній поштовх до історичного і культурного самопізнання, національного самоусвідомлення уярмлених деспотичними режимами народів.

Число активних діячів культурного й політичного відродження слов’янських народів динамічно зростало не тільки в Європі, а й в Україні. Які невичерпні глибини українського фольклору, яке творче багатство усного народного самовираження відкрили публікації М. Цертелева, М. Максимовича, О. Лозинського, П. Лукашевича, І. Срезневського, А. Метлинського, П. Куліша, М. Костомарова, Я. Головацького та ін.!

А О. Бодяньський, який уперше опублікував “Историю Русов или Малой России”, “єдиний правдомовний літопис” (П. Куліш) – “Літопис Самовидця” та низку інших документів з історії України, праці П.-Й. Шафарика “Славянские древности” і “Славянское народописание”, імовірно, познайомив Шевченка з дисертацією болгарського емігранта Спиридона Палогозова “Иоанн Гус и его последователи”. Саме від О. Бодяньського автор майбутньої, з посвятою Шафарикові, поеми “Єретик”, яка спочатку мала назву “Іоан Гус”, “одержав відомості про національно-визвольний рух чехів і словаків, про наукову діяльність П.-Й. Шафарика... Про утиски слов’янських народів німцями, які намагалися асимілювати слов’ян, Шевченко міг, зокрема, читати в книжці О. Бодяньського “О народной поэзии славянских племен” (1837), де розкрито племінну єдність слов’ян, показано мужню боротьбу чехів із німцями аж до XV століття” [17, 243, 245].

Завдяки О. Бодяньському Т. Шевченко вже в сорокових роках XIX ст. став відомий в Європі, передусім у середовищі слов’янських інтелектуалів. О. Бодяньський “у 1844–1845 роках надсилає В. Ганці, П. Шафарикові та до Празького музею твори Шевченка – “Гамалію”, “Тризну” та Чигиринський Кобзар і гайдамаків”, а хорватському письменнику О. Вразу – “Гамалію” і “Тризну” [8, 331]. Та й сам Шевченко у 1847 р. передав через кирило-мефодіївця М. Савича А. Міцкевичу до Парижа список поеми “Кавказ”.

Слов’янських будителів вразив бунтівливий дух українського поета, який у нестерпних умовах азіатського деспотизму царської Росії вихоплювався своїм національно-імперативним характером на європейський простір всеслов’янської солідарності. Безперечно, атмосфера революційних настроїв і подій Центральної і Західної Європи впливала на чіткіше артикулювання Шевченком ідеї національного і соціального визволення українського народу. Але поет, який так рано усвідомив свою громадянську і національну місію, своє жертвне покликання жити і творити в ім’я свободи рідного народу, хоча й сприймав ідеї “слов’янської взаємності” (Я. Коллар), слов’янської єдності, слов’янського відродження західних і південних християнських народів, але не абсолютизував їх, до того ж не поділяв поглядів російського хомяковсько-аксаковського слов’янофільства. Т. Шевченка найбільше хвилювало те, що російські слов’янофіли (і не тільки!) не бачили,

не хотіли бачити серед “племен славянских” українського народу, а саму ідею звільнення поневолених слов'янських народів розглядали переважно під кутом зору історичної місії Російської імперії, яка полягала в утвердженні православ'я, “істинної” християнської віри серед “заражених” католицизмом і протестанством слов'янських народів та їхньому єднанні під скіпетром православного російського монарха.

Для Т. Шевченка важливо було пізнати першопричини слов'янського роз'єднання, прояснити для себе і для свого народу, чим зумовлена така тривала, замішана на крові й ненависті, ворожнеча двох слов'янських народів – польського й українського, чому українці так погано засвоюють драматичні уроки з національної історії, чому так терпеливо переносять національний біль і так слабо протестують проти національного приниження і чужоземного гніту.

Український народ, на відміну від народу російського, був позбавлений національної державності й перебував у деспотичному пригніченні, чим був споріднений із багатьма слов'янськими народами – із сербами й хорватами, чехами і словаками, болгарами й білорусами та ін., які прагнули досягти політичної незалежності, державно-національного самоздійснення як запоруки вільного розвитку національних мов і культур та набуття національної ідентичності шляхом відродження національного духу й національного характеру свого народу.

Шевченко вірив у національне відродження та соціальне визволення України, сподівався, що кривава національна революція наблизить щасливий день українського воскресіння, утвердження мирного, справедливого співжиття в “сем'ї вольній, новій”. Водночас поет великі надії покладав на християнські цінності, завдяки яким духовно відроджена українська людина здійснить вимріявані, очікувані суспільні перетворення і запанує “правда меж людьми”:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,

А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.
 (“І Архімед, і Галілей...”) [25, 353].

Ради возвеличення і спасіння, тобто ради національного пробудження і духовного оновлення християнських душ “людей закованих моїх, / Убогих, нищих”, “малих отих рабов німих”, поет готовий пожертвувати своїм життям і, як Ісус Христос, воскреснути у слові, яке він поставить коло їх на сторожі. Шевченко уповає на Божу волю, на Господню силу, яка “розіб'є неволю”, бо впевнюється, що звільнитися від колоніального режиму можна не тільки через люту помсту, кров і руїну, а й завдяки поширенню і “вселенню” святим, правдивим словом у суспільну свідомість християнських ідей, істин та засобів національного й соціального звільнення. У цьому насамперед полягала апостольська місія Т. Шевченка, хоча його пророчі візії, його передбачення-провозвіщення кривавих лихоліть, породжених революційними катаклізмами, базувалися на біблійних пророцтвах, на євангельських переказах і настанових та засвідчували свідомий вибір поетом інтуїтивно відчутого і згодом усвідомленого покликання продовжувати богоугодну справу старозавітних пророків.

Своє “подражаніє” “Осія. Глава XIV” Шевченко наповнює зверненнями до покараної злою долею і “своїми лукавими чадами” України пророцтвами Довготерпеливого. Сам Господь застерігає Україну, цей “любий край неповинний” від незримої і правдивої помсти за гріховні діяння оперених її синів, за їхнє безчестіє, зраду і криводушіє, та пророкує їм невсипущу кару. Але Шевченко завершує цей вірш упованням на особливу духовнотворчу

силу нового правдивого слова, яке, пророкує Всевишній, порятує людей від царської деспотії:

Скажи, що правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Неветхе[є], не дровле слово
Розтленное, а слово нове

Меж людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської...
("Осія. Глава XIV") [25, 333].

Т. Шевченко в цьому вірші поєднує дві свої духовні іпостасі, два, по суті, нероздільних високих покликання – пророка й апостола. Поет, цей український Єремія, предвіщає катастрофічні перспективи для України, яку лихі її сини до краю нищать і за це руйнування їх чекає "правда-мста". Але водночас він сподівається на духовну енергію апостольського слова, яке неминуче відродить національний дух, здійснить національне відродження України.

Шевченкове самоусвідомлення власної долі-покликання як месіанської значно підсилилося внаслідок жорстокого присуду-позбавлення волі й можливості творчої самореалізації та самоуяснення неминучості самопожертви-розп'яття за "святе слово" правди і добра.

Уже в 1848 р., на першопочатках своєї солдатської каторги, перебуваючи в Аральській експедиції, Шевченко напише вірш алегоричного змісту "Пророк", в якому провістить долю чи не кожного Господнього обранця – посланця і вісника "святої правди". Сам Бог промовляє устами поета-пророка, адже він благовістить любов, ронить у замерзлі людські душі зерна істини. За це й полюбили люди кроткого пророка, відігрілися серцем від його щирих слів, розчулилися до сліз... Але лукаві й лихі не могли змиритися з тим, що завдяки святому слову пророка в людські уми почала вселятися "свята правда". Юдеї, як свідчить біблійна Перша книга царів, не захотіли, щоб ними правили свої судді, їм заманулося мати царя. Як у сусідів єгиптян, якими правили фараони. І Бог повелів пророкові-судді Самуїлу дослухатися до голосу народу й поставити їм царя, який згодом виявився тираном. Так Господь покарав цих зарозумілих грішників їхньою ж спільною волею мати над собою всевладного деспота, царя Саула. А яка доля пророка, апостола, якого полюбили, "скрізь ходили за ним і сльози, знай, лили навчені люди"? Вони, лукаві, злоначинаючі і злоторящі, розп'яли "Господню святу славу", за його благовіщення любові та возвіщення святої правди посланого їм Богом апостола побили камінням.

Шевченко свідомо зараховує цих праведних пророків й апостолів до синів Божих, бо вони, провісники "правди Божої" і неуникнутого майбутнього, благовісники, несуть до людей Господню волю, своїми проповідями творять на землі мир, злагоду, справедливість і взаємодовіру між людьми. Водночас вони ж і "провозвістителі" неухильної кари за злочинні діяння і царів, і тих, "своїх дітей", котрі "гірше ляха" розпинають Україну.

Саме учні Ісуса Христа, його послідовники-апостоли воскрешають Сина Божого тим, що несуть після розп'яття Христа Його істини, Його слово людям. Завдяки воскресенню апостолами Христового слова і воскресає сам Ісус Христос – стає "Живим істинним Богом" на землі.

У поемі "Неофіти" Т. Шевченко виразно висловлює думку про перетворення тіла розп'ятого Христа у слово завдяки апостолам, їхній вірі в безсмертя Сина Божого:

А Ти
Возстав од гроба, слово встало,
І слово правди понесли

По всій невольничій землі
Твої апостоли святії
("Неофіти") [25, 247].

Шевченко і свою місію як пророка, як поетичного апостола вбачає у відродженні слова правди, у донесенні його і до “рабів отих німих”, і до тиранів (“Великим Словом Божью волю / Сказать тиранам...”, “Тризна”), у відкритті істинного шляху до порятунку гріховного людства, як це вчинили за велінням Ісуса Христа його учні-апостоли.

Месіанізм Тараса Шевченка, як і месіанізм польських романтиків, мав релігійне забарвлення і базувався на традиційних уявленнях і віруваннях, на переконаннях православно-слов'янських діячів “київського кола”, зокрема, таких українських християнських просвітителів, як архимандрити Києво-Печерської лаври Єлисей Плетенецький і Захарія Копистенський, київський митрополит Петро Могила, які у своїх писаннях розвивали та обґрунтовували ідеологічний концепт “Київ – другий Єрусалим”, Київ – “місто святості”, духовний центр слов'янського світу, а Київська Русь була “світочем християнства” і її особливу роль у християнському світі варто відродити. Як узагальнюють автори дослідження “Український месіанізм”, “в XVI–XVII ст. маємо своєрідне “давньоруське відродження” й, відповідно, відродження українського месіанізму. Правда, цей месіанізм зазнає трансформацій. Популярною стає думка, що Русь-Україна – це захисник християнського світу. Зрештою, із перетворенням на початку XVII ст. Києва в один із головних релігійно-культурних центрів не лише українського, а й загалом православного світу, з'являється ідея “Київ – другий Єрусалим” [19, 47].

Шевченко з роками все глибинніше переймався священною силою слова, своїм високим покликанням вважав апостольство, служіння словом рідному народу – “він бачить себе не володарем душ, а просвітителем, оборонцем малих та убогих, носієм Слова” [6, 67], яким він зцілить національну душу:

Незрячі прбзрять, а кривие,
Мов сарна з гаю, промайнуть.

Нічим отверзуться уста;
Прорветься слово, як вода...
 (“Ісаія. Глава 35”) [25, 283-284].

Поет увірував у силу духовного спротиву, хоча й не відкидав необхідності чинити опір фізичний, проте як істинний християнин уповав передусім на духовну силу молитви за Україну, заповідаючи:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,

В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.
 (“Чи ми ще зійдемося знову...”) [25, 20].

Справді, Шевченко – великий “пророк, але передовсім – апостол”, бо “апостол же, навпаки, це – звичайнісінький смертний, котрий *свідомо* став учнем Ісуса і вчителем людей, несе світові Христову правду, спасіння, хоч добре знає, що за це темний натовп розіпне його” [20, 153].

За виповнення своєї духовної місії Шевченко не чекає особливої дяки, всенародної шани й любові. Більше того, він усвідомлює, що за своє слово приречений на страждання, але головне, що поет-апостол не зрадив самого себе, не відмовився від своїх переконань, не осквернив образне слово фальшю, відступництвом, самоприниженням. Це його моральна перемога над світом, який ожорсточився проти нього, апостола правди, і прирік на душевні муки, творче мовчання та фізичні страждання. Слова Ісуса Христа, сказані апостолам, звернені й до Шевченка-страдника: “Страждання зазнаєте в світі – але будьте відважні: Я світ переміг!” (Іван, 15:33).

Християнські ідеї так душевно-чутливо сприймаються Шевченком ще й тому, що вони закорінені в народне світосприйняття, у моральні засади народного співжиття, в обрядову культуру. Тому важливо було для автора “Букваря Южнорусского”, щоб ці християнські ідеї та цінності виражалися й жили в рідній мові, у національній культурі. Згодом відомий український релігієзнавець, культуролог, лікар Арсен Річинський у праці “Проблеми української релігійної свідомості” (1933 р.), за яку він був репресований комуністичним режимом, наголосить: “Взаємовідносини Церкви і нації загалом визначаються формулою: універсальний зміст релігії, виявлений Церквою, насправді природно виражається в конкретних національних формах. Інакше кажучи, всесвітня ідея християнізації людства на практиці шириться й висловлюється насамперед за допомогою живої мови, національної культури і звичаїв кожного народу” [21, 259].

Шевченко сприйняв етику Євангелії як потребу перетворення, переображення людини й життя. Під впливом християнських настанов і заповідей людина здатна змінити не лише зовнішню поведінку, а й свій внутрішній світ. Її мислення буде зосереджене на пошуках гідної християнина поведінки, яка не стане порушувати суспільний порядок. Але на яких морально-правових засадах він діє? Якщо все здійснюється через спілкування в любові і взаємності, то людина готова сприймати такий лад і удосконалювати його шляхом індивідуального впливу задля гармонізації стосунків у суспільстві. Але такі міжлюдські відносини, така активна позиція індивіда можлива “в своїй хаті” – у своєму національному домі, у власній державі. Нагадаємо, що у “Книгах битія українського народу”, вилученій в М. Гулака під час обшуку в Олексіївському рavelіні 2 квітня 1847 р., написано: “Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі слов’янським” [13, 169].

І цей концепт національної державності не був випадковим чи другорядним у мисленні та планах кирило-мефодіївців. Згадаймо, уже згодом, а саме у січні 1860 р., М. Костомаров опублікує в “Колоколі” великого листа до О. Герцена, в якому висловить великі надії на майбутній слов’янський союз. Він не відмовився від своїх переконань і сподівань, що в слов’янському союзі “наша Южная Русь должна составить отдельное, гражданское целое на всем пространстве, где народ говорит южнорусским языком, с сохранением единства, основанного не на губительной, мертвящей централизации, а на ясном сознании равноправности и своих собственных выгод” [15, 499-503].

По суті, М. Костомаров висловив через п’ятнадцять років від створення Братства Кирила і Мефодія ті ж думки, які були закладені у “Книгах битія українського народу” і які сповідував Т. Шевченко. Українські мислителі й інтелектуали вважали, що майбутнє будь-якого народу, розвиток і формування кожної нації можуть бути забезпечені лише за умови набуття національної державності, функціонування домінантної мови як важливого фактору консолідації нації, релігійної єдності, наявності національної еліти та провідників народу, пізнання та усвідомлення своєї історичної легітимності, чітко визначених державних кордонів, що виступають правовим гарантом територіальної цілісності.

Так, М. Костомаров у цьому листі до О. Герцена наголосив: “Пусть же ни великорусы, ни поляки не называют своими земли, заселенные нашим народом”. Тому видатний історик і відгукнувся таким розлогим листом до видавця “Колокола”, що Олександр Герцен, аналізуючи зв’язки між поляками й росіянами, визнав можливість появи у складі Слов’янської федерації державного утворення з назвою Україна. Як зазначає Девід Сондерс, “ця сама ідея безпосередньо впливає з політико-філософських уявлень учасників Кирило-Мефодіївського товариства 1840-х років” [22, 25].

Кирило-мефодіївці усвідомлювали своє месійне покликання будити приспаний національний дух, формувати суспільні настрої і спрямовувати енергію мас на здобуття свободи, єднаючись у цьому пориванні до самостійного життя у власному національному домі з іншими поневоленими європейськими народами. Особливо виразно й послідовно цю свою місію духовного провідника власного народу розумів Т. Шевченко. Осягнув її вже тоді, коли в першій своїй поетичній книжці – “Кобзарі” 1840 р. – посилав свої думи, свої квіти, своїх дітей в образі слова “в нашу Україну”. У його уяві поставав виразник дум і сподівань народних в образі “кроткого” пророка – возвістителя Господньої віри, правди, любові й милосердя. Так у поемі “Тризна” поет провістить і свою тернисту долю:

Великим словом Божью волю
Сказать тиранам – не поймут!

И на родном прекрасном поле
Пророка каменьем побьют!
 (“Тризна”) [24, 245].

Під час зимівлі Аральської описової експедиції в 1848–1849 рр. на Косаралі поет напише вірш “Пророк”, символічне означення якого спрямоване на самоусвідомлення місійного покликання поета-пророка – носія Божого слова:

Неначе праведних дітей,
Господь, любя отих людей,
Послав на землю їм пророка –

Свою любов благовістить!
Святу правду возвістить!
 (“Пророк”) [25, 109].

Ця ідентифікація власної долі з долею біблійних пророків та мучеників за правду здійснюється Шевченком також задля усвідомлення власної поетичної місії як апостольського покликання до служіння рідному народові, навіть якщо цей народ його не зрозуміє, бо це покликання – Божа воля, бо ця місія – пророча, священна. Тому Тарас Шевченко творчо воскресає в неволі заради їх:

Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу
Малих отих рабів німих!

Я на сторожі коло їх
Поставлю слово
 (“Подражаніє 11 Псалму”) [25, 281].

Відсилання слова на Батьківщину символізувало для Шевченка повернення його самого із чужини, з вигнання в рідний край, туди, де знайомі краєвиди, де свої люди, звичаї, традиції, де рідна мова.

Як стверджує Г.-Г. Гадамер, “у реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина. Рідна мова вміщує для кожного елемент зв’язку зі споконвічною батьківщиною” [7, 189]. І взагалі, “життя – це заглиблення в мову” [7, 189], завдяки якій поет здобував можливість вступити в діалог зі своїм народом. Цей діалог поета у проекції на суспільні настрої і переживання, розрахований на внутрішнє сприйняття, отже, на інтегрування у свідомість саме української людини, яка, завдяки рідній мові, здатна адекватно його сприйняти.

Діалог цей поетичний, здійснюється через образ, символ, що дає змогу надати текстові особливої емоційної енергії. Образне слово набуває завдяки “ліричній семантиці” (Г.-Г. Гадамер), ритмові, метрові, вокалізації, наявності в тексті знайомих, легко впізнаваних фігур звучання і смислового означення, відкритого для чуттєвого сприйняття зображення.

Поетичний потенціал Шевченкового слова ще й тому винятково потужний і ефективний для сприйняття, що породжує креативну силу співпереживання висловленого, збуджує внутрішні рефлексії та інтенції мислення читача. Не випадково ще за життя Т. Шевченка величали “батьком”, “братом”, “українцем”, “земляком”, “бандуристом”, “кобзарем”. Ці національні ідентифікати згодом

доповнюються новими лексемами, звертаннями: “батько Тарас”, “щирий батько матері України”, “батько і сонце України”, “геніальний творець”, “великий геній”, “співець України”, “пророк”, “апостол правди” [3; 28, 136-137].

Символічна персоніфікація місійного покликання Шевченка перетворювала життя поета “на універсальний національно-культурний міф” [10, 84, 94], конструювання якого Шевченко почав із впровадження архетипу “Кобзаря”, свідомо беручи “на себе місію *хранителя й ретранслятора усних переказів племені*” [10, 84, 94] та прибрання згодом, у процесі задуму та написання російськомовних повістей, своєї рідної маски двійника – Кобзаря Дармограя.

Самоусвідомлення себе як національного пророка, апостола правди і науки приходить до Шевченка якраз у той період, коли почало формуватися Кирило-Мефодіївське братство. Святі апостоли-просвітителі Кирило і Мефодій, читаємо у “Книгах битія українського народу”, “переложили вони на слов’янську мову святеє письмо, і отправають службу божу постановили на тій мові, якою всі говорили посполу...” [13, 162] Отже, ці слов’янські будителі донесли слово Боже до звичайних людей їхньою, доступною і зрозумілою мовою. Цього прагнув і Шевченко, благаючи Всевишнього зцілити розчакнуту, пригаслу українську душу, збудити її відкриттям істини, сенсу буття й боротьби.

Апостольська місія Шевченка полягала у зціленні словом хворої національної душі. Бо слово, мова таїть у собі, зберігає душу народу, його минуле, весь духовний потенціал і всі творчі заміри нації.

Т. Шевченко прагне “заселити” душі своїх земляків національними міфами, переказами, легендами, повір’ями, піснями, думами, баладами – творить своєрідний ансамбль національних образів, символів, алегорій, міфів, завдяки яким доброзичливі, чисті серцем, зупинені самокаяттям злочинуючі досягнуть єдиномислія у братолюбії:

А всім нам вкупі на землі
Єдиномисліє подай
І братолюбіє пошли
 (“Злочинуючих спина”) [24, 339].

Адже, за В. Вундтом, “мова, міфи і звичаї становлять спільні духовні явища” [5, 33], які виступають нічим іншим, як духом народу в його історичному вияві. Тільки спільні уявлення і прагнення, тільки духовна взаємодія індивідів творять дух народу, а цей дух виявляється в мові, традиціях, звичаях, легендах, міфах. Народний дух можна пізнати лише з допомогою слова, думки, пісні. І коли Шевченко розпочав формування нової свідомості, нового світобачення, позбавляючи свій народ комплексу історико-культурної неповноцінності та відкриваючи перед ним горизонти майбутнього, в якому Європою поширювалися ідеї Гегеля:

Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі
 (“І Архімед, і Галілей...”) [25, 353].

У своїй “Феноменології духу” німецький філософ обґрунтовував, що культурно організований “дух народу” втілюється в форму *нації-держави* і є виявом інституційної форми свободи народу. Слов’янські будителі передусім намагалися розбудити національний дух своїх народів, бо без цього не постане, не сформується, не збудується “нація-держава”.

Символами загального руху до пробудження національної свідомості та єднання слов'янських народів виступали такі культурно-громадські діячі, як Шафарик і Лелевель, Міцкевич і Палацький, Коллар і Залеський та ін. До їхньої когорти належав і Шевченко. У "Слов'янських листах" Дж. Мадзіні з великим захопленням згадує вірші про Україну Б. Залеського, що "це чиста духмяна поезія благородних споминів про рідний край могла б наповнити подихом нового життя наше, тоді й до нас перейде цей важливий елемент історії". Більше того, Мадзіні пропонує слов'янам обрати своїм девізом чудові вірші Залеського: "Мати моя, Україна, покликана годувальницею-німфу степу і мовила до неї: зроби, о німфо, щоб напилася моя дитина, зроби, щоб вона пила сік квітів степу та була нагодована божественною їжею козацьких поем, як личить ангелу у високому польоті; простягни свою руку, німфо, до всіх скарбів моєї старовинної слави і вибери з них найбільш осяйні для розваг і радості моєї дитини; наверни на неї сон, а колиску, де вона спить, огорни золотавими і блакитними народними оповідями. Нехай історія мого народу розіллється навколо дитини моєї любові" [4, 293-294].

Варто приєднатися до думки автора монографії "Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна" М. Варварцева, що "проголошена Мадзіні програма національного визволення і об'єднання народів служила важливим орієнтиром для тих, хто під знаком Кирила і Мефодія підняв у 40-х роках ХІХ століття прапор українського відродження" [4, 173].

І якщо вчитатися в головний програмний твір Кирило-Мефодіївського братства "Закон Божий" і пам'ятати, що на знаменах загальнослов'янського визвольного руху був девіз "Бог і народ", то стає зрозумілішим, на яких субстанціях тримається духовний світ Тараса Шевченка. "Це – Бог, людина і нація" [20, 182].

На нашу думку, не без участі Т. Шевченка вже в першому пункті статуту Кирило-Мефодіївського братства було зазначено, що визначальну ідею цієї організації становить "духовне і політичне об'єднання слов'ян". На цих позиціях стояв і Мадзіні, духовними й політичними постулатами очолюваного ним і всеслов'янського руху були: немає нації без єдності, національна солідарність, національне виховання, духовне й моральне відродження, політична незалежність і моральна єдність – це вершина цивілізації. Бог дає народові енергію, необхідну для початку боротьби. Так вважав і Шевченко, у цих думках він остаточно утвердився в роки заслання та після звільнення. "Можна сказати, що Боже слово осяяло, оповило серпанком пророцтва його поезію при кінці життя" [23, 308], коли він продовжував молитися за те:

Щоб усі слов'яне стали
Добрими братами,

І синами сонця правди,
І еретиками...
(“Єретик”) [24, 290].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андерсон Б.* Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К.: Критика, 2004.
2. *Барабаш Ю.* Тарас Шевченко: імператив України. – К.: ВД "Києво-Могилянська академія", 2004.
3. *Брижицька С.* "Я не одинокий...". Національне самоствердження Тараса Шевченка та його вплив на становлення національної ідентичності українців (друга чверть ХІХ ст. – середина 20-х років ХХ ст.). – Черкаси: Брама, 2006.
4. *Варварцев М.* Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна. – К.: Пульсари, 2005.
5. *Вундт В.* Проблеми психології народів. – М., 1912.
6. *Грабович Г.* Шевченко, якого не знаємо. – К.: Критика, 2000.
7. *Гадамер Г-Г.* Герменевтика і поетика. – К.: Юніверс, 2001.
8. *Дзюба І.* Тарас Шевченко. Життя і творчість. – К.: ВД "Києво-Могилянська академія", 2008.

9. *Єршов В.* Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму. – Житомир: Поліся, 2010.
10. *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Абрис, 1997.
11. *Зашкілляк Л., Крикун М.* Історія Польщі. – Львів, 2002.
12. *Звено.* Література. Мистецтво. Критика. – Інсбрук, 1946. – Ч. 3-4.
13. *Кирило-Мефодіївське товариство:* У 3 т. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 1.
14. *Кирило-Мефодіївське товариство:* У 3 т. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 2.
15. [*Костомаров Н.И.*] Україна // *Колокол.* 1860. – 15 янв. – Л. 61.
16. *Лангевіше Д.* Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі. – К.: Вид-во “К.І.С”, 2008.
17. *Мельниченко В.* Тарас Шевченко: “друзі мої єдині”. – М.: Домашня бібліотека, 2013.
18. *Нахлік Є.* Доля. Los. Судьба. Шевченко і польські та російські романтики. – Львів, 2003.
19. *Пасічник Г., Фраюк М.* Український месіанізм. – Острогоз, 2013.
20. *Пахаренко В.* Незбагнений апостол. – Черкаси: Брама–ІСУЕП, 1999.
21. *Річинський А.* Проблеми української релігійної свідомості. – К.; Тернопіль: Світ знань, 2000.
22. *Сондерс Д.* Микола Костомаров і творення української етнічної ідентичності // *Київська старовина.* – 2001. – №5.
23. *Степовик Д.* Наслідуючи Христа: Віруючий у Бога Тарас Шевченко. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2013.
24. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1.
25. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 2.
26. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 6.

Отримано 10 лютого 2015 р.

м. Київ

